

<https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-01>
УДК 930:[378.4.093.5:[930+902]](477.54-25)(091)«1964/202»

Сергій Посохов

доктор історичних наук, професор

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: sposokhov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1390-0625>

КАФЕДРА ІСТОРІОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА АРХЕОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ САМОРЕФЛЕКСІЇ

Стаття присвячена дослідженню історії кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, яка була створена 1964 р. і стала першою кафедрою такого профілю в Україні. Особливу увагу приділено історіографічній рефлексії: спеціальним статтям, біобібліографічним покажчикам, спогадам і біографічним працям про викладачів кафедри. Початковий етап такого осмислення пов'язаний з іменем Ю. Й. Журавського, який разом з колегами по кафедрі та факультету в період 1970-х — на початку 1990-х рр. почав досліджувати минуле історичної освіти та науки в університеті. Наприкінці 1980-х рр. вийшла друком перша бібліографія праць співробітників кафедри історіографії, джерелознавства та археології. Відтоді такі видання стали регулярними, зокрема й до 60-річчя кафедри опубліковано книгу, яка містить

Як цитувати: Посохов С. Кафедра історіографії, джерелознавства та археології: історія саморефлексії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2026. Вип. 69. С. 12–26. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-01>

How to cite: Posokhov S. The Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology: The History of Self-Reflection. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2026. No. 69. PP. 12–26. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-01> (In Ukrainian)

© Посохов С., 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

бібліографію праць з 2004 до 2024 рр. Разом ці бібліографічні покажчики утворили базу даних, яка дозволяє проаналізувати певні кількісні показники, тематичний спектр досліджень, визначити мережеві зв'язки. Вже попередній аналіз бібліографічних покажчиків засвідчує високу продуктивність кафедри. Також відзначено серію біографічних праць про професорів кафедри та низку спогадів. Усі ці досить різноманітні за спрямованістю та жанром тексти дозволяють як зафіксувати спадкоємність у дослідженнях та традиціях, так і відзначити певні новації, пояснити специфіку творчої атмосфери, а також зрозуміти роль конкретних осіб, які її створювали. Помітити тенденції в розвитку кафедри дозволяє метод періодизації. Зокрема, автор звертає увагу на 1978 р., середину 1990-х рр. та 2015 р., які визнані поворотними в історії кафедри. Наприкінці статті висловлюється стурбованість щодо процесу руйнації дисциплінарних кордонів в історичній науці та ліквідації спеціалізації за кафедрами, що відбувається протягом останнього десятиліття, а також висловлюється сподівання на розвиток певних позитивних тенденцій, які виникли останнім часом.

Ключові слова: кафедра історіографії, джерелознавства та археології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, історіографічна рефлексія, періодизація, наукова комунікація.

Першого вересня 1964 р. на історичному факультеті Харківського державного університету імені О. М. Горького (нині — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) було створено нову кафедру — історіографії, допоміжних історичних дисциплін та методики історії. Це була перша в Україні кафедра такого профілю. Ініціатором її заснування став доктор історичних наук, професор В. І. Астахов (1922–1972). Згодом кафедра ще два рази змінювала свою назву. Оскільки 1975 р. до неї були включені історики-медієвісти, до 1978 р. кафедра мала назву «історії середніх віків та історіографії». З 1978 р., коли в її складі з'явилися археологи, кафедру перейменували на «історіографії, джерелознавства та археології». Завідувачами кафедри були В. І. Астахов (1964–1972), І. Л. Шерман (1972–1984), Ю. Й. Журавський (1984–1991), В. К. Міхеев (1991–2000), з 2001 р. — С. І. Посохов (Posokhov 2014).

Історіографія, що стала ключовим складником цього міждисциплінарного блоку, зумовила підвищену саморефлексію співробітників кафедри щодо результатів своєї діяльності. Впродовж функціонування

кафедри було опубліковано чимало текстів, присвячених осмисленню її історичного поступу. Серед них — спеціальні статті, біобібліографічні покажчики та спогади. У цій розвідці спробуємо розглянути історію такої саморефлексії.

Початковий етап осмислення пов'язаний з іменем Ю. Й. Журавського, який разом з колегами по кафедрі та факультету протягом 1970-х — на початку 1990-х рр. почав досліджувати минуле історичної освіти та науки в університеті¹. Окремо відзначимо спеціальний випуск «Вісника Харківського університету» 1991 р., який був також ініційований Ю. Й. Журавським і присвячений підбиттю підсумків наукових досліджень на факультеті. У розміщених тут статтях чимало уваги приділено й кафедрі історіографії, джерелознавства та археології². Згодом співробітники кафедри доклали чимало зусиль, щоби зібрати біографічні відомості про викладачів факультету, проаналізувати факти, визначити досягнення та етапи розвитку факультету³.

¹ Журавський Ю. Й. Розвиток наукових досліджень на історичному факультеті Харківського університету за роки радянської влади. *Вестник Харьковського университета*. 1977. № 150. С. 89–103; Журавский Ю. И., Мигаль Б. К. Д. И. Багалей как историк Харьковского университета. *Вестник Харьковського университета*. 1983. № 238. С. 40–48; Кадеев В. И., Журавский Ю. И. Историческая наука в Харьковском университете (1933–1983). *Вестник Харьковського университета*. 1984. № 266. С. 110–119; Журавский Ю. И., Зайцев Б. П., Куделко С. М., Посохов С. И. Материалы к биобиблиографическому словарю преподавателей исторического факультета Харьковского государственного университета (1933–1992). *Вестник Харьковського университета. Серия: История*. 1993. Вып. 27. № 374. С. 104–123.

² Каплин А. Д., Куделко С. М., Шерман И. Л. Историографические и источниковедческие исследования в Харьковском университете. *Вестник Харьковського университета. Серия: История*. 1991. Вып. 24. № 357. С. 131–136; Михеев В. К., Шрамко Б. А. Вклад учёных Харьковского университета в развитие археологии (1805–1990 гг.). *Вестник Харьковського университета*. 1991. Вып. 24. № 357. С. 104–130.

³ Біобібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 2. Історики (1905–1920, 1933–2000) / уклад. Б. П. Зайцев, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова, С. М. Куделко. Харків: Бізнес-інформ, 2001. 350 с.; Історичний факультет: від покоління до покоління / уклад. В. М. Духопельников, С. М. Куделко; під ред. С. І. Посохова. Харків, 2004. 179 с.; Історики Харківського університету: біобібліогр. довід. (1905–2012 рр.) / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна; уклад. О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Б. Глибицька, С. Р. Марченко С. І. Посохов, В. Д. Прокопова та ін.; відп. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 283 с.

Наприкінці 1980-х рр. вийшла друком перша бібліографія праць співробітників кафедри історіографії, джерелознавства та археології⁴. Передмову до неї також написав Ю. Й. Журавський. Відтоді кожні п'ять років публікували аналогічні бібліографічні покажчики, які дозволяють простежити як публікаційну активність, так і тематичний спектр досліджень співробітників кафедри⁵. До 50-річного ювілею кафедри, який відзначили 2014 р., вийшло друком чимало різноманітних публікацій, зокрема декілька монографій та збірників наукових праць (так звана «срібна серія»), у яких ішлося про розвиток історичної освіти та науки в Харківському університеті⁶. Утім, бібліографічний покажчик тоді не був підготовлений. Саме тому, до 60-річчя кафедри було вирішено опублікувати список праць за період з 2004 р. Ця книга, окрім бібліографії, також містить автобіографічні нариси викладачів кафедри (Kafedra istoriografii, dzhereloznavstva ta arkheolohii 2024).

Варто додати, що разом із довідково-бібліографічним відділом Центральної наукової бібліотеки Харківського університету було підготовлено й опубліковано персональні біобібліографічні покажчики десяти викладачів кафедри: Ю. В. Буйнова, Ю. Й. Журавського, Б. П. Зайцева, С. М. Куделка, В. К. Міхеєва, О. Г. Павлової, В. В. Петровського, С. І. Посохова, І. Л. Шермана, Б. А. Шрамка.

⁴ Библиография трудов ученых кафедры историографии, источниковедения и археологии ХГУ (к 25-летию кафедры) / сост. В. Д. Прокопова, Р. Г. Березинская. Харьков: [Б.и.], 1989. На жаль, у цій бібліографії укладачі спиралися на тогочасний склад кафедри, не враховуючи ті організаційні зміни, які відбувалися на факультеті з середини 1960-х рр.

⁵ Кафедре историографии, источниковедения и археологии ХГУ — 30 лет: биобиблиографический указатель / сост. С. М. Куделко, С. И. Посохов, В. Д. Прокопова, Б. П. Зайцев. Науч. ред. В. К. Михеев. Харьков: [Б.и.], 1994. 100 с.; Кафедре историографии, источниковедения и археологии Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина — 35 лет: библиограф. указатель / Сост. Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. И. Посохов, В. Д. Прокопова; науч. ред. В. К. Михеев. Харьков: Бизнес Информ, 1999. 104 с.; Кафедрі історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна — 40 років: довід. вид. / уклад. Б. П. Зайцев, О. Г. Павлова, О. Є. Шабельська. Харків: [Б.в.], 2004. 71 с.

⁶ Кісельова Ю. А. Становлення та розвиток історіографії в імператорському Харківському університеті. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 252 с.; Скирда В. В. Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920-і рр.) / наук. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 188 с.

У цих показниках відображено як бібліографію наукових праць, так і ключові віхи біографій науковців. Разом вони утворили базу даних, яка дозволяє проаналізувати певні кількісні показники, тематичний спектр досліджень, визначити мережеві зв'язки⁷. Аналіз бібліографічних показників засвідчує високу продуктивність кафедри. Достатньо сказати, що за час існування кафедри опубліковано понад три тисячі наукових, навчально-методичних, науково-популярних праць, зокрема 170 книг та збірників; аспіранти та викладачі захистили понад 70 дисертацій, серед яких 7 докторських⁸.

З 1992 до 2018 рр. кафедра організовувала традиційні «Астаховські читання», за підсумками яких видавала «Харківський історіографічний збірник» (загалом вийшло друком 17 випусків). З 2010 р. щорічні «Луньовські читання» продовжують об'єднувати музеєзнавців, мистецтвознавців та пам'яткознавців. На сьогодні відбулося вже шістнадцять таких читань, матеріали яких також публікують в окремих збірниках. Члени кафедри активно долучалися до організації конференцій Харківського історико-археологічного товариства та до видання щорічника «Древности/Старожитності». У 2002 р. кафедра історіографії, джерелознавства та археології започаткувала серію «Джерелознавчі зошити», яка присвячена проблемам джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін (наразі видано 10 таких «зошитів»). З 2016 р. кафедра має власний сайт, де оприлюднюється інформація,

---

⁷ До речі, деякі кількісні показники, одержані на основі цих бібліографічних показників, вже проаналізували дослідники (Наумов С. О. Українознавчі студії в «непрофільних» підрозділах історичного факультету. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 50. № 1145. 98–100; Івашенко В. Ю., Красько О. І. Дослідження в галузі джерелознавства, архівознавства та спеціальних історичних дисциплін на історичному факультеті Харківського університету. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 50. № 1145. С. 134–144).

⁸ Дослідження тематики захищених дисертацій може бути вельми цікавим з погляду виявлення певних тематичних поворотів. До речі, Ю. Кісельова вже розпочала таку роботу (Кісельова Ю. А. Біографічні дисертації українських історіографів (1991–2021) крізь призму кількісних методів дослідження. *Українська біографістика*. 2023. Вип. 24. С. 174–195).

що характеризує діяльність кафедри, зокрема щодо наукових проєктів, публікацій та презентації нових видань⁹.

У 2004 р. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна відзначив свій 200-річний ювілей. До цієї події було підготовлено чимало публікацій про його історію, зокрема й за участі членів кафедри. Цей ювілей, що збігся із 40-річчям кафедри, спонукав до подальшого осмислення її розвитку. З'явилися праці, автори яких намагалися проаналізувати розвиток історіографії¹⁰, історичного краєзнавства¹¹, архівознавства¹².

Наступний сплеск активності спостерігався через десять років. Тоді вийшли друком статті як про кафедру в цілому, так і про окремі напрями її діяльності, а також дослідження, які дозволяють чіткіше зрозуміти місце кафедри в структурі факультету (Ivaschenko, Kras'ko 2015; Kiselova 2015; Kudelko 2014; Pavlova, Kudelko 2015; Posokhov 2014; Skyrda V. V., Shramko I. B. 2015).

Як уже зазначалося, до 60-річчя кафедри було підготовлено книгу, до якої увійшли автобіографічні нариси та бібліографія за останні двадцять років (2004–2023). Бібліографія налічує 1 353 позиції, серед яких понад 40 монографій та понад 50 довідкових видань, збірників документів та збірників статей. Частина записів має синтетичний характер: ідеться насамперед про довідники й енциклопедії, які представлені однією позицією, але фактично вміщують десятки статей, що їх написали співробітники кафедри. Також у цьому ювілейному році було опубліковано й інші тексти, у яких ішлося

⁹ Кафедра історіографії, джерелознавства та археології: вебсайт. URL: <http://historiography.karazin.ua> (дата звернення: 30.12.2025).

¹⁰ Куделко С. М., Пикалов В. Г., Посохов С. И. Развитие историографии на кафедре: 1964–2004 (Преподаватели и исследователи, итоги и перспективы). *Харківський історіографічний збірник*. 2004. Вип. 7. С. 121–128.

¹¹ Куделко С. М. Історичне краєзнавство на кафедрі історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія України. *Маловідомі імена, події, факти*: зб. наук. пр. на пошану Є. М. Скляренка. Київ, 2004. Вип. 25: З непереможною правдою життя. С. 333–337.

¹² Зайцев Б. П., Павлова О. Г. Викладання архівознавства на кафедрі історіографії, джерелознавства та археології Харківського університету (1964–2006). *Методичний вісник історичного факультету*. 2006. № 5. С. 183–190.

про кафедру та її здобутки (Posokhov 2024)¹³. Відбулися «Астаховські читання», які були присвячені ювілею кафедри. Тоді ж було вирішено підготувати цей спеціальний випуск «Вісника» та представити на його сторінках наші сучасні спроби осмислення підсумків, проблем та перспектив розвитку кафедри.

Говорячи про історіографічну рефлексію, маємо згадати про серію праць, присвячених окремим викладачам. Саме кафедра фактично започаткувала факультетську традицію таких видань, яка розпочалася з книги про засновника кафедри Віктора Івановича Астахова¹⁴. Згодом вийшли друком книги про професорів Ю. Й. Журавського, І. Л. Шермана, А. І. Епштейна та Б. А. Шрамка¹⁵, були опубліковані спогади Б. П. Зайцева, М. З. Бердута та С. М. Куделка¹⁶. Водночас видавали окремі розвідки, в яких аналізували життя та діяльність наших попередників. Передовсім відзначимо тексти про засновника кафедри

---

¹³ Див. також: «Шанування традицій стає основою для руху вперед». Інтерв'ю в межах святкування 60-річчя кафедри історіографії, джерелознавства та археології з її завідувачем, професором Сергієм Посоховим. *Каразинський університет*. 31.07.2024. Вип. 11. URL: <https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/hazeta/Випуск%2011%20від%2031.07.2024.pdf> (дата звернення: 30.12.2025).

¹⁴ Страницы из жизни Учителя (В. И. Астахов в исследованиях и воспоминаниях) / сост. В. И. Астахова, Е. В. Астахова, Б. П. Зайцев и др.; науч. ред. С. И. Посохов. Харьков: Народная украинская академия, 2002. 176 с.

¹⁵ Юрій Йосипович Журавський: Спогади, документи, матеріали / уклад. Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова; відп. ред. С. І. Посохов. Харків: Тимченко, 2008. 160 с.; Аркадій Исаакович Эпштейн: след на земле / уклад. І. О. Широбокова, С. М. Куделко; відп. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 206 с.; Историк по призванию: Исая Львович Шерман: (очерки и воспоминания) / сост. С. М. Куделко; науч. ред. С. И. Посохов; библиогр. ред. М. Г. Швалб и др. Харьков: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 164 с.; Борис Андрійович Шрамко: сторінки біографії, підсумки досліджень, спогади про вченого / відп. ред. С. Посохов. Харків; Котельва: ХНУ імені В. Н. Каразіна; Майдан, 2021. 276 с.

¹⁶ Борис Петрович Зайцев: Спогади та бібліографія / уклад. С. І. Посохов, С. М. Куделко, М. В. Гречинькіна; відп. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 140 с.; Бердута М. З. Сторінки мого життя: спогади і роздуми / відп. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 112 с.; Куделко С. М. Спілкування з минулим / уклад. О. І. Вовк, О. Г. Павлова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 300 с.

В. І. Астахова¹⁷. Останнім часом науковці активно вивчають науковий спадок Б. А. Шрамка¹⁸ та В. К. Міхеєва¹⁹. До ювілеїв викладачів кафедри також публікували спеціальні статті²⁰. Члени кафедри стали авторами численних довідкових та енциклопедичних публікацій, присвячених своїм учителям.

Аналіз цих досить різноманітних за спрямуванням та жанром текстів засвідчує прагнення авторів не лише зафіксувати спадкоємність у дослідженнях і традиціях кафедри, а й відзначити певні новації, пояснити специфіку творчої атмосфери, а також зрозуміти роль конкретних особистостей, які її створювали.

Помітити тенденції в розвитку кафедри дозволяє метод періодизації. Звісно, певні етапи можна виокремити вже на підставі зміни її назви, а отже й кадрового складу, переліку курсів та спецкурсів тощо. Традиційно розвиток кафедри пов'язують із періодами діяльності її завідувачів. Втім, слід враховувати й інші чинники, передусім зміни в освітній діяльності та науковій роботі. Нещодавно я представив спробу такої періодизації (Posokhov 2024).

---

¹⁷ Куделко С. М. Символический капитал профессора В. И. Астахова: наследие и наследники. *Харківський історіографічний збірник*. 2018. Вип. 17. С. 94–102; Пикалов В. Г., Куделко С. М. Судьба одной книги (к 50-летию учебника В. И. Астахова «Курс лекций по русской историографии»). *Харківський історіографічний збірник*. 2008. Вип. 9. С. 94–102; Посохов С. І. Про автора та цю книгу. *В. І. Астахов Студентський рух в Харківському університеті напередодні та в період Першої російської революції (1895–1907 рр.)*. Харків: Народна українська академія, 2022. С. 3–16.

¹⁸ Більське городище в наукових працях Б. А. Шрамка: зб. наук. пр., присвяч. 95-річчя від дня народж. вченого / уклад. С. А. Задніков, І. Б. Шрамко; відп. ред. І. І. Корост. Котельва; Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна; Більське: Майдан, 2016. 608 с.; Скирда В. В. Борис Шрамко — дослідник широкого хронологічного діапазону (до 100-річчя з дня народження). *Археологія*. 2023. № 1. С. 134–141

¹⁹ Скирда В. В. Маловідомі польові дослідження В. К. Міхеєва. *В. К. Міхеєв: Учні та послідовники: до 80-річчя з дня народження*. Харків: РА «ІРІС», 2017. С. 109–114.

²⁰ Павлова О. Г. Зайцев Борис Петрович: (К 80-летию со дня рождения). *Харківський архівіст: Науково-інформаційний вісник*. 2007. № 3. С. 105–111; Буйнов Ю. В. До 90-річчя Бориса Андрійовича Шрамка. *Археологія*. 2010. № 4. С. 136–138; Скирда В. В. Маловідомі польові дослідження В. К. Міхеєва. *В. К. Міхеєв: Учні та послідовники: до 80-річчя з дня народження*. Харків: РА «ІРІС», 2017. С. 109–114.

Можна стверджувати, що період до 1978 р. є часом становлення кафедри. На нашу думку, трохи спонтанний та випадковий час «пошуку партнерів» завершився приєднанням до кафедри археологів. Відтоді в полі зору викладачів органічно поєдналися історіографічні, історичні та археологічні джерела, що надало дослідницькій роботі кафедри відповідної повноти. З 1978 р. й спеціалізація по кафедрі будувалася за двома напрямками: «історіографія та джерелознавство» та «археологія».

З середини 1990-х рр. кафедра почала готувати студентів за двома спеціальностями: «архівознавство» та «археологія». Це зумовило істотні зміни в переліку спецкурсів, особливо в межах спеціальності «архівознавство». В цей час кафедра ще більш активно почала співпрацювати з архівами. Особливо відзначу Державний архів Харківської області, який тоді очолювала В. В. Резнікова. Викладачі кафедри стали упорядниками й членами редколегій серій збірників архівних документів «Краю мій, Слобожанщина!» та «Старовинні міста Харківщини», а також декількох тематичних збірників документів. Співпрацювали ми й під час підготовки біографічних довідників серії «Харківський біографічний словник» та інших видань.

Наступний поворот відбувся 2015 р., коли в Україні на всіх рівнях вищої освіти (зокрема й на етапі аспірантури) було запроваджено єдину спеціальність «історія та археологія», а також встановлено обмеження мінімальної кількості студентів для слухання спецкурсів. Згодом було запроваджено фактично вільний вибір спецкурсів, що нівелювало колишні «спеціалізації по кафедрах». У цих умовах дехто почав навіть висловлювати сумніви щодо доцільності збереження кафедр у структурі факультетів, із чим складно погодитися.

У цих умовах кафедра запропонувала власну міждисциплінарну програму підготовки магістрів «Дослідження, охорона та використання культурної спадщини». Ця програма має характер радше кафедральної домовленості, аніж нормативного документа, проте вона стала ще одним чинником, який об'єднує членів кафедри, незалежно від їхніх особистих наукових зацікавлень. Обговорення цієї програми дозволило акцентувати увагу не так на відмінностях різних типів

і видів джерел, як на методах дослідження та формах використання історичного знання. Почасти саме це вплинуло на зміни в тематиці наукових досліджень викладачів кафедри, зокрема, науковці почали активно цікавитися напрацюваннями в галузі використання культурної спадщини, історичної політики та публічної історії.

Водночас зазначена вище дедисциплінація, яка здійснювалася під гаслом міждисциплінарності та євроорієнтованих реформ, радше негативно вплинула на рівень професіоналізації в історичній освіті. Вона торкнулася й наукових норм, які почали втрачати характер необхідних обмежень, що сприяло зниженню академічного рівня дискусій та збільшенню ролі різноманітних «аматорів» у науковому полі.

Утім, вже присутність кафедри такого профілю в структурі історичного факультету, на наш погляд, нагадує про важливість і специфіку «ремесла історика». Намагаючись виконувати таку функцію в межах факультету, кафедра, серед іншого, активно залучає до навчального процесу працівників архівів та музеїв, які звертають увагу на професійні вимоги в роботі з історичними джерелами.

Спочатку епідемія COVID-19, а потім російсько-українська війна стали додатковими зовнішніми чинниками, які негативно вплинули як на навчальний процес, так і на наукову роботу. Зокрема, в онлайн-формат були переведені практики (зокрема археологічна!)²¹, відбулися істотні зміни в пріоритетній науковій тематиці, а також у мережі зв'язків та формах комунікації.

Ще десять років тому в одній зі статей про розвиток джерелознавства на факультеті її автори зазначили, що, з одного боку, кафедра історіографії, джерелознавства та археології є осередком джерелознавчих досліджень на факультеті, а її співробітники публікують дві третини відповідної наукової продукції, втім, з другого боку, провідною тематикою джерелознавчих публікацій є університетська історія та історія Харківщини, а теоретико-методологічні проблеми джерелознавства,

---

²¹ Відзначу, що в умовах війни Музей археології Харківського університету (директорка — доц. І. Б. Шрамко) продовжує активно працювати, він став місцем проведення факультетських наукових заходів наживо.

як і раніше, залишаються на периферії уваги харківських науковців (Ivaschenko, Kras'ko 2015, 142–143). Повною мірою цей висновок можна екстраполювати й на історіографічні дослідження.

Пояснення цього можуть бути різні. Зокрема, як уже зазначалося, кафедра активно брала участь у реалізації програми святкування 200-річчя університету, а сама історія Харківського університету надає цікавий матеріал для опрацювання, який виводить на широке коло проблем. Постійні заклики посилити «практичний складник» і не віддавати перевагу «теоретизуванню» в університеті також впливали на характер наукової роботи співробітників кафедри. Утім, відверто кажучи, в Україні на сьогодні майже немає таких вчених-істориків, які би розробляли теоретико-методологічні проблеми джерелознавства та історіографії; зійшли нанівець і наукові конференції з такої тематики.

Останнім часом, уже під впливом екстремальних умов війни, більшість членів кафедри працює радше в межах «сучасної історії», «усної історії», що вивчає досвіди переживання війни, та «політики пам'яті». Про це, зокрема, свідчить науковий проєкт «Місто і війна»²². І все ж, як кажуть, немає лиха без добра. Завдяки тому що частина співробітників вимушено опинилася за кордоном і змінила наукову тематику, відбулося оновлення кола спілкування, з'явилися нові зарубіжні партнери, відбулося освоєння нового методичного інструментарію. Принаймні, як уже зазначалося, увага до проблем культурної спадщини та історичної пам'яті зумовила засвоєння та активне використання методів цифрової історії та усної історичних досліджень. Як свого часу зазначила Ю. А. Кісельова, «історіографічна рефлексія виконує завдання трансферу та адаптації нових теоретико-методологічних напрацювань, розробки методологічного інструментарію та виступає засобом впровадження методологічної рефлексії до наукових досліджень як парадигмальної ознаки сучасного типу історичного пізнання» (Kiselova 2015, 129). Вочевидь, осмислення новітніх викликів спонукає шукати відповіді на них.

За десятиліття на кафедрі сформувалася певна інтелектуальна культура. Вона проявляється у способах мислення, спогадах

---

²² CityFace: вебсайт. URL: <https://cityface.org.ua/> (дата звернення: 30.12.2025).

і переказах, у комунікативних та комеморативних практиках. Водночас сучасні умови істотно впливають на її функціонування. Як відомо, кафедра є мініколективом, для якого характерні такі риси, як слабкий динамізм ротації і водночас рухливість статусних ролей, взаємозв'язок та взаємовплив навчальної та наукової діяльності. Продуктивність роботи кафедри зростає, коли вона включена до широкого комунікативного простору (краще сказати — мережевого співтовариства), стає учасницею різних програм та проєктів²³. Це створює простір досить щільного міжособистісного спілкування. Годі й казати, що дистанційний формат руйнує таку спільноту, заважає безпосередньому обміну думками та досвідом, не дозволяє повною мірою підтримувати кафедральні традиції. Сьогодні складно дивитися в майбутнє з його абсолютною невизначеністю та майже неможливо будувати якісь плани. І все ж зберігається надія, що лихі часи минуть, університет та Україна відродяться, і тоді значні здобутки й досвід кафедри стануть у пригоді новим поколінням професійних істориків.

Список літератури / References

Ivaschenko V. Yu., Kras'ko O. I. Doslidzhennia v haluzi dzhereloznavstva, arkhivoznavstva ta spetsial'nykh istorychnykh dystsyplin na istorychnomu fakul'teti Kharkivs'koho universytetu. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2015. Vyp 50. No. 1145. S. 134–144. (In Ukrainian)

Івашенко В. Ю., Красько О. І. Дослідження в галузі джерелознавства, архівознавства та спеціальних історичних дисциплін на історичному факультеті Харківського університету. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 50. № 1145. С. 134–144.

Kafedra istoriografii, dzhereloznavstva ta arkheolohii Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina: avtobiohrafichni narysy ta bibliohrafiia (2004–2023) / vidp. red. S. I. Posokhov; uklad. bibliohr. O. I. Vovk. Kharkiv: Majdan, 2024. 294 s. (In Ukrainian)

---

²³ Посохов С. И. Университетская кафедра исторического профиля: характеристики, проблемы, перспективы. *Историческая наука и образование в начале XXI века*. Ред. И. В. Крючков. Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2015. С. 184–187.

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: автобіографічні нариси та бібліографія (2004–2023) / відп. ред. С. І. Посохов; уклад. бібліогр. О. І. Вовк. Харків: Майдан, 2024. 294 с.

Kiselova Yu. A. Rozvytok istoriografii na istorychnomu fakul'teti Kharkivs'koho universytetu. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2015. Vyp 50. No. 1145. S. 123–133. (In Ukrainian)

Кисельова Ю. А. Розвиток історіографії на історичному факультеті Харківського університету. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип 50. № 1145. С. 123–133.

Kudelko S. M. Prepodavanie istoriografii v Har'kovskom universitete (vtoraja polovina XX — nachalo XXI vv.): k 50-letiju kafedry istoriografii, istochnikovedenija i arheologii. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2014. Vyp. 48. № 1117. S. 201–210. (In Russian)

Куделко С. М. Преподавание историографии в Харьковском университете (вторая половина XX — начало XXI вв.): к 50-летию кафедры историографии, источниковедения и археологии. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2014. Вип. 48. № 1117. С. 201–210.

Pavlova O. H., Kudelko S. M. Muzeieznavstvo, mystetstvoznavstvo ta pam'iatkoznavstvo na istorychnomu fakul'teti KhNU imeni V. N. Karazina. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2015. Vyp 50. No. 1145. S. 145–152. (In Ukrainian)

Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеєзнавство, мистецтвознавство та пам'яткознавство на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип 50. № 1145. С. 145–152.

Posokhov S. I. Kafedra kak institucional'naja obshhnost': jubilejnye zametki. *Harkivs'kij istoriografichnij zbirnik* [Kharkiv Historiographical Review]. 2014. Vyp. 13. S. 4–19. (In Russian)

Посохов С. И. Кафедра как институциональная общность: юбилейные заметки. *Харківський історіографічний збірник*. 2014. Вип. 13. С. 4–19.

Posokhov S. I. Kafedri istoriografii, dzhereloznavstva ta arkheologii — 60 rokov: notatky do periodyzatsii / red.: S. D. Lytovchenko, S. V. D'iachkov. *LAUREA V. Antychnyj svit i seredni viky: Naukovi chytannia pam'iaty profesora Volodymyra Ivanovycha Kadieieva*. Kharkiv, 2024. S. 30–32. (In Ukrainian)

Посохов С. І. Кафедрі історіографії, джерелознавства та археології — 60 років: нотатки до періодизації / ред.: С. Д. Литовченко, С. В. Д'ячков. *LAUREA V. Античний світ і середні віки: Наукові читання пам'яті професора Володимира Івановича Кадеєва*. Харків, 2024. С. 30–32.

Skyrda V. V., Shramko I. B. Arkheolohichna nauka v Kharkivs'komu universyteti. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2015. Vyp. 50. № 1145. С. 8–26. (In Ukrainian)

Скирда В. В., Шрамко І. Б. Археологічна наука в Харківському університеті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 50. № 1145. С. 8–26.

Sergiy Posokhov

Doctor of Historical Sciences, Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: sposokhov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1390-0625>

THE DEPARTMENT OF HISTORIOGRAPHY, SOURCE STUDIES, AND ARCHAEOLOGY: THE HISTORY OF SELF-REFLECTION

The paper discusses the study of the history of the Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology of V. N. Karazin Kharkiv National University, established in 1964 as the first department of this kind in Ukraine. Particular attention is given to historiographical reflection, in such forms as specialized articles, bio-bibliographic indexes, memoirs, and biographical works about members of the department. The initial stage of reflection was associated with the name of Yu. Yo. Zhuravsky, who in the 1970s to early 1990, together with colleagues in the department and in other subdivisions of the Faculty of History, pioneered research on the past of historical education and scholarship at the university. The late 1980s saw the appearance of the first bibliography of works by the teaching and research staff of the Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology. Since then, such publications have become a regular occurrence. To mark the 60th anniversary of the department, a book-length bibliography was produced covering the period from 2004 to 2024. Together, these bibliographic studies form a database that makes it possible to analyze certain quantitative indicators and thematic range of research, and to identify network connections. Even a cursory overview of the existing bibliographic

indexes shows the high productivity of the department. The paper also touches on memoirs and biographical works about professors of the department. All these texts, diverse as they are in focus and genre, help both to trace a continuity of tradition and research practice and to register innovations, as well as to grasp the department's distinctive creative spirit and understand the role of particular individuals in its formation. The periodization method helps detect trends in the evolution of the department. In particular, the author draws attention to 1978, the mid-1990s, and 2015, marking them as turning points in the history of the department. Concluding remarks express concern regarding the continuing erosion of disciplinary boundaries in historical scholarship and elimination of departmental specialization over the last decade. The author, however, finds hope in the recent emergence of certain positive trends.

Keywords: Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology, V. N. Karazin Kharkiv National University, historiographical reflection, periodization, academic communication.

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує, що, незважаючи на те, що він є головним редактором цього журналу, процес рецензування, ухвалення рішення щодо публікації та редагування здійснювалися незалежно, без його участі чи впливу. Рецензування та ухвалення остаточного рішення здійснювалися іншими членами редакційної колегії, які не є співавторами. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю за процесом. Крім того, автор повністю дотримувався етичних норм, зокрема щодо уникнення плагіату, фальсифікації даних і дублювання публікацій.

У роботі не використано ресурси штучного інтелекту.

Conflict of Interest

The author certifies that, despite serving as Editor-in-Chief of this journal, the processes of peer review, editorial evaluation, decision-making regarding publication, and editing were conducted independently, without his participation or influence. The peer review process and the final publication decision were carried out by other members of the editorial board who are not co-authors. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process. In addition, the author has fully adhered to ethical standards, including the avoidance of plagiarism, data falsification, and redundant (duplicate) publication.

No artificial intelligence tools were used in the preparation of this work.

Дата першого надходження статті до видання: 01.01.2026.

Date of the article's initial submission to the Journal: 01.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026.

Date of acceptance of the article for publication after peer review: 24.02.2026.

Дата публікації: 20.03.2026.

Date of publication: 20.03.2026.